

Рецензія

**на дисертацію «Українсько-польська співпраця у справі охорони культурної спадщини (1991–2021 роки)», подану
Притулюком Василем Євгеновичем на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія**

Ступінь актуальності обраної теми. Дисертація В. Притулюка «Українсько-польська співпраця у справі охорони культурної спадщини (1991–2021 роки)» присвячена проблемі охорони культурної спадщини і є актуальною, як підставно стверджує дисертант. Культурна спадщина народу є тим символами, що несуть його представники через століття. Разом з тим культурна спадщина є носієм історичної пам'яті етносу, формує ідентичність, фіксує здобутки його представників та риси його окремішності. Обрання здобувачем Волині як досліджуваного регіону, де культурна спадщини українського народу поєднувалася із вагомим спадком етносів, що впродовж століть проживали в регіоні, на нашу думку є актуальним, адже культурна спадщина волинського порубіжжя поєднує в собі цілісний комплекс своєрідних рис багатьох етносів, українців, поляків, євреїв, німців, чехів. Спільна життєдіяльність різних етносів на унікальній за своїми ознаками граничній території сформувала їхню спільну спадщина та історичну пам'ять. Для України та Польщі охорона культурної спадщини є наріжним каменем збереження історичної пам'яті народів, національної ідентичності, підтвердження унікальності культурних об'єктів, архівів, книгозбірень, архітектурних споруд тощо. Проблема набуває особливої актуальності на межі XX–XXI ст., коли частина культурної спадщини польського та українського народів опинилася за межами державних кордонів згаданих держав та потребує узгодження дій щодо її збереження, охорони, відновлення. Дисертант робить обґрунтований висновок щодо актуальності проблеми охорони культурної спадщини, в предметному полі якої лежить тема співробітництва держав України та Республіки Польща заради збереження культурної спадщини та історичної пам'яті обох народів. Особливо наболілим та нагальним нині, в умовах повномасштабної війни і руйнувань, що їх зазнає наша держава, є

міждержавний обмін накопиченим досвідом збереження культурної спадщини, що посилює актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації відповідає основним напрямкам наукових досліджень та перспективних науково-дослідних робіт кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки та виконувалася в межах наукової теми «Соціально-економічні та політичні проблеми європейської історії», яка розробляється кафедрою від листопада 2024 р., тем «Історико-культурна спадщина українських земель: вивчення, збереження та популяризація XIX – XX ст.» (державний реєстраційний номер – 0119U001841) та «Актуальні проблеми нової та новітньої історії України: суспільство, політика, культура» (державний реєстраційний номер – 0119U001845), а також входить до тематики науково-дослідної лабораторії «Історична спадщина порубіжжя Центральної та Східної Європи» факультету історії, політології та національної безпеки Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 1, від 29.06.2023 р.).

Наукова новизна отриманих результатів. Найзначиміші результати наукового дослідження В. Притулюка полягають у тому, що :

вперше комплексно досліджено українсько-польську співпрацю в сфері охорони культурної спадщини у хронологічному проміжку 1991–2021 років. Україна та Польща мають спільну тісно переплетену історію у різні хронологічні періоди, а отже співпраця у справі збереження та охорони культурної спадщини набуває виняткової ваги;

-на основі уведення до наукового обігу раніше не відомих в Україні матеріалів та документів польських архівних установ, зокрема Архіву актів нових (Республіка Польща, Варшава), вдалося вивчити, проаналізувати та узагальнити досвід Республіки Польщі в сфері охорони культурної спадщини та, що важливо на нашу думку, розробити рекомендації щодо адаптації цих напрацювань в Україні; вивчено та проаналізовано роль ЗМІ у формуванні суспільної думки в Україні та РП щодо об'єктів спільної культурної спадщини. В продовж визначеного періоду ЗМІ зробили значний внесок у налагодження діалогу між нашими народами

через інформування про культурну спадщину держав-сусідів, про спільні заходи з її вивчення та охорони, проте є і проблеми у діяльності ЗМІ щодо формування суспільного інтересу у справі охорони культурної спадщини, місць пам'яті, ін. Цілеспрямована діяльність ЗМІ сприяє подоланню історичних стереотипів, налагодженню діалогу та комунікації між державами та громадськістю;

-досліджено основні напрямки співпраці Польщі та України в охоронній сфері та означено перспективи її розвитку, як от: розробка пам'яткоохоронних проєктів з метою вивчення та збереження об'єктів культурної спадщини, спільна протидія незаконному обігу археологічних цінностей, вдосконалення правового поля охоронної діяльності у сфері збереження культурної спадщини тощо.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Дисертація має логічно вибудовану структуру, яка відповідає меті і завданням дослідження. Складається з анотації українською і англійською мовами, переліку умовних скорочень, вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків і списку використаних джерел. Розділи та підрозділи дисертації відображають окремі аспекти обраної для розгляду проблеми.

Дисертант В. Притулюк чітко окреслив мету дослідження, яка полягає у комплексному вивченні особливостей становлення та розвитку українсько-польської співпраці у справі охорони культурної спадщини у період 1991–2021 років. Відповідно до зазначеної мети сформульовано завдання дослідження, що полягають у виявленні, вивченні, класифікації історіографії проблеми, систематизації та аналізі джерел. Дисертант також означив завданням дослідити організаційно-правове та інституційне забезпечення українсько-польської співпраці у сфері охорони культурної спадщини; з'ясувати роль ЗМІ у формуванні громадської думки щодо об'єктів спільної культурної спадщини; охарактеризувати проблеми відбудови та реставрації спільних культових та історичних пам'яток; вивчити особливості формування державної політики пам'яті в Україні та Польщі та її вплив на міждержавні відносини; дослідити роль національної пам'яті у формуванні культурного простору України та Польщі та прослідкувати вплив героїзації національної історії на двосторонні взаємини. Примітним та позитивним, на нашу думку, є уведення до завдань дисертаційного

дослідження розробку рекомендацій щодо механізмів активізації та оптимізації міждержавної взаємодії у сфері охорони культурної спадщини.

Об'єктом дослідження автора виступають українсько-польські взаємини на сучасному етапі. Предметом – українсько-польська співпраця у справі охорони культурної спадщини у період 1991–2021 рр.

Наукові положення та висновки дисертанта ґрунтуються на глибокому вивченні та розумінні проблеми, аналізі історіографії та джерел різних типів, видів та родів. Окремі з документів та матеріалів уведено до наукового обігу вперше. В підрозділі «Стан наукової розробки проблеми» дисертант здійснив аналіз історіографії проблеми, виділивши окремі її групи. Особлива увага звернута на публікації, що відображають спільні для польської та української історичної науки питання, аналізують етапи формування ідентичності наших народів, розглядають проблеми збереження культурної спадщини на українсько-польському порубіжжі. Звернута увага на публікації, що розглядають правові засади здійснення пам'яткоохоронної діяльності, визначено їхню особливу актуальність.

Дисертант класифікував джерела дослідження за типами та видами, виділивши групи неопублікованих та опублікованих документів і матеріалів, які стосуються охорони культурної спадщини як в Україні, так і в Польщі. Автором проаналізовано правову базу питання та порівняно підходи кожної із сторін до правового врегулювання охоронного процесу. Окремою групою автором виділено архівні матеріали українських та польських установ (Архів актів нових, Варшава), виокремлено також матеріали місцевих архівів, зокрема Державного архіву Волинської області та архіви державних установ. На нашу думку, позитивним є звернення до матеріалів ЗМІ, як польських так і українських, що висвітлюють проблеми охорони пам'яток культури та об'єктів культурної спадщини і, водночас, демонструють суспільну думку з проблем дослідження та активізують діяльність державних органів влади в цьому напрямку. Аналіз автором історіографії та джерельної бази демонструє аналітичну основу проведеного дослідження, володіння здобувачем методикою дослідницької діяльності.

Другий розділ дисертації аналізує організаційно-правові засади та характеризує інституційне забезпечення співпраці у справі охоронної діяльності, роль ЗМІ у процесах охорони культурної спадщини, співпрацю України та Польщі у проєктній діяльності. Обґрунтованими та логічними виглядають висновки автора в процесі аналізу правової бази у сфері охорони культурної спадщини обох країн, в результаті автор стверджує, що, на його думку, система інституцій в Україні, що забезпечує державне регулювання у сфері охорони культурної спадщини, порівняно з інституціями Польщі є розгалуженою, громіздкою, внаслідок чого вирішення питань бюрократизується, розпорошується та уповільнюється. Разом з тим, автор наголошує, що нагальним у налагодженні співпраці України та Польщі є впорядкування національного законодавства, узгодження національного та міжнародного законодавств у згаданій сфері. Визначаючи роль ЗМІ у формуванні думки суспільства щодо об'єктів культурної спадщини автор звертається до аналізу публікацій та наголошує, що переважна більшість публікацій присвячена складним і суперечливим процесам міждержавної співпраці: про історичний спадок та спільну історію, про реституцію та охорону культурної спадщини, збереження історичної пам'яті українського та польського народів, руйнування пам'яток та місць національної пам'яті тощо. Підставно автор наполягає, що властивим нині є використання зазначеної тематики у політичному просторі та пропаганді, зокрема враховуючи сучасну ситуацію російської агресії проти України. Тому, автор дослідження приходить до логічного висновку, що роль ЗМІ є важливою у порозумінні та налагодженні співпраці України та Польщі.

Третій розділ «Спільні пам'яткоохоронні проєкти» насичений фактичним матеріалом, який автору вдалося систематизувати та проаналізувати, зробити логічні та обґрунтовані висновки. В підрозділі «Відбудова і реставрація культурних та історичних споруд» актуалізовано питання про об'єднання зусиль обох держав щодо збереження культурних та історичних споруд, про реалізацію спільних проєктів (напр., Дубно, Олика, ін.). Як приклад вирішення питання охорони об'єктів церковної архітектури наводиться Програма Республіки

Польща з охорони пам'яток та наголошується на необхідності спільних зусиль співробітництва в цьому напрямку.

Окремий підрозділ висвітлює етапи та результати спільних археологічних досліджень. Спільні експедиції, організаторами яких є як українські наукові установи та органи державної влади, так і польські університети та музейні установи. Подаючи описи та перелік спільних археологічних експедицій, автор дисертації підкреслює, що саме така спільна діяльність науковців є основою для обміну досвідом та взаємодії у справі збереження культурної спадщини України та Польщі, створює перспективу нових результативних наукових пошуків. Польща з точки зору удосконалення законодавчо-правової бази щодо обліку та охорони археологічної спадщини, збереження археологічних об'єктів».

Здобувач у підрозділі 3.3 «Проблеми реституції культурних цінностей в українсько-польських відносинах» аналізує правові та інституційні засади повернення культурних цінностей в Україну на основі Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво (1992) та створення Національної комісії з питань повернення культурних цінностей (1992), угоди переміщених під час Другої світової війни культурних цінностей», яка подала перелік напрямків співпраці та конкретизувала предмет співробітництва і надалі стала орієнтиром у налагодженні міждержавних відносин в згаданій сфері та створення Міжурядової українсько-польської комісії. Важливим результатом дослідження, на нашу думку, є авторські рекомендації щодо, власне, концепції реституційних процесів, щодо організації українсько-польської співпраці у

с

р Четвертий розділ дисертації «Місця національної пам'яті в сучасних українсько-польських взаєминах» присвячений достатньо складній темі, що має значний вплив на сучасні міждержавні українсько-польські відносини, викликає неоднозначну реакцію суспільств. Провідними аналізованими в дисертації питаннями є: формування державної політики пам'яті в Україні та Республіці Польща; меморіалізація та героїзація національної історії та її представників;

е

с

визначення ролі місць національної пам'яті у культурному просторі України та Республіки Польща. Автор визначив етапи формування політики пам'яті в Україні та подав особливості кожного з них. Порівнюючи державну політику пам'яті в Україні та Польщі, здобувач наукового ступеня обґрунтовано стверджує, що країни мають різні, іноді кардинально різні, підходи до її формування та визначення, хоча незалежна Україна та Польща мали спільну мету – звільнення від радянського спадку та «формування нових національних візій минуштини». Спільною проблемою для Польщі та України стала політизація історичної пам'яті та використання її характеристик у сучасних гібридних війнах, що підважує процеси налагодження добросусідських відносин. Підрозділ протиріччя» присвячений аналізу питання увіковічнення історичної пам'яті та героїзації окремих історичних постатей та подій. Здобувач підставно стверджує, що, з огляду на «радянське минуле» обох держав, все ж в Україні подолання його засад у формуванні історичної пам'яті проходить складно, обидва народи зберігають суспільно-історичні стереотипи, які стали одним із наріжних каменів у міжнаціональних відносинах і використовуються проти обох держав у сучасній гібридній війні. Проте, зазначає автор, Польща ефективніше протистоїть подібним загрозам, що створює широкі можливості для України використовувати її досвід та співпрацювати, зокрема і у охоронній сфері. Здобувач проаналізував реалізацію процесів меморіалізації національних історій та робить висновок про те, що у справі охорони місць національної пам'яті виявляється здатність обох сторін до компромісу, порозуміння та співпраці.

Загальні висновки обґрунтовані та логічні, впливають зі змісту розділів. У роботі подано список використаних джерел, розміщено посилання на відповідні джерела при використанні ідей, розробок, тверджень і відомостей, а також надано достовірну інформацію про результати наукової роботи, використані методи дослідження.

Обґрунтованість наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації В. Притулюка, підтверджується 22 науковими публікаціями, у яких

Рецензована дисертація є цілісним завершеним науковим дослідженням, вирізняється низкою позитивних характеристик, що підтверджують повноту висвітлення теми. Представлений рукопис дисертації у повній мірі відповідає спеціальності 032 Історія та археологія.

Відсутність порушень академічної доброчесності. На підставі вивчення тексту дисертації здобувача, його наукових публікацій та наданого звіту про перевірку на плагіат можна констатувати відсутність порушень академічної доброчесності, а також те, що дисертація Василя Притулюка є самостійною науковою працею.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. У цілому позитивно оцінюючи науковий рівень дисертаційної роботи В. Притулюка слід зазначити деякі дискусійні положення та зауваження:

-по-перше, при розгляді понятійного та термінологічного апаратів, можливим було би згадати як польські дослідники визначають той чи інший ключовий термін/поняття, як от «культурна спадщина», «пам'ятка культури», ін.;

-по-друге, з огляду на вагому роль ЗМІ у справі охорони культурної спадщини, збереження історичної пам'яті, про що йдеться у Розділі 2, вважаємо доречним докладніше розглянути тематику публікацій певних засобів масової інформації, навести приклади та здійснити порівняльний аналіз публікацій (статистичний, тематичний);

-по-третє, викликає певні зауваги використання поняття «національні меншини», тоді як сучасний науковий дискурс в переважній більшості випадків відходить від такого визначення на користь понять «національні спільноти», «національні громади», «етнічні спільноти» на основі Закону України «Про національні меншини (спільноти)» (2023 р.).

Загальний висновок. Дисертаційна робота В. Є. Притулюка «Українсько-польська співпраця у справі охорони культурної спадщини (1991 – 2021 роки)»,

подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032. Історія та археологія галузі знання 03 Гуманітарні науки є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке містить обґрунтовані та достовірні результати. Отримані результати мають наукову новизну, важливе теоретичне та практичне значення. Дисертаційна робота Василя Євгеновича Притулюка «Українсько-польська співпраця у справі охорони культурної спадщини (1991 – 2021 роки)» відповідає «Вимогам до оформлення дисертації», що затверджені наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40, «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, та «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, а отже автор дисертації Притулюк Василь Євгенович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії у галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 032 Історія та археологія.

**Рецензент,
доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри всесвітньої історії
Волинського національного
університету імені Лесі Українки**

С. Шуга

С. Шуга

Міністерство освіти і науки України
Волинський національний університет імені Лесі Українки
Ідентифікаційний код 0112/12/02

ПІДПИС *[підпис]*
ЗАСВІДОЧУЮ
Вчений секретар університету
04. серпня 2025 р.